	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Теоретичні основи електротехніки» назва дисципліни	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 07.01.05 – 01 – 2018
		Стор. ___ з ___	

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий Аерокосмічний інститут

(назва інституту (факультету))

КАФЕДРА Автоматизації та енергоменеджменту

(повна назва кафедри)

ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ

з дисципліни «Теоретичні основи електротехніки»

Галузь знань: 14 "Електрична інженерія"

Спеціальність: 141 "Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка"

Спеціалізація: Енергетичний менеджмент

(шифр та повна назва напрямку (спеціальності))

Укладач: к.т.н., доцент Тихонов Віктор

Васильович

(науковий ступінь, вчене звання, П.І.Б. викладача)

Матеріали практичних занять розглянути
 схвалений на засіданні кафедри автоматизації
та енергоменеджменту

(повна назва кафедри)

Протокол № ___ від «___» _____ 2018р.

Завідувач кафедри Захарченко В.П.

Лабораторне заняття № 1.1

**Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА ПОСТІЙНОГО СТРУМУ
(ЗМІШАНЕ ВКЛЮЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ)**

Мета роботи

Дослідження електроенергетичних співвідношень електричного кола постійного струму з паралельним та послідовним з'єднанням елементів, експериментальне підтвердження закону Ома.

Зміст звіту

Зміст повинен містити.

1. Схему лабораторної установки.
2. Таблицю вимірювань та обчислень.
3. Основні розрахунки.
4. Висновки за результатами досліджень.

Лабораторне заняття № 1.2

**Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА ПОСТІЙНОГО
СТРУМУ (ПЕРЕТВОРЕННЯ «ТРИКУТНИК» - «ЗІРКА»)**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА ПОСТІЙНОГО СТРУМУ
(перетворення «трикутник» - «зірка»)**

Мета роботи

Дослідження електроенергетичних співвідношень електричного кола постійного струму із з'єднанням елементів «трикутник» і експериментальне підтвердження еквівалентності переходу від «трикутника» до «зірки».

Зміст звіту

Зміст повинен містити.

1. Схему лабораторної установки.
2. Таблицю вимірювань та обчислень.
3. Основні розрахунки.
4. Висновки за результатами досліджень.

Лабораторне заняття № 1.3

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗГАЛУЖЕНОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА ПОСТІЙНОГО СТРУМУ (ЗАКОНИ КИРХГОФА)

Мета роботи

Дослідження електроенергетичних співвідношень розгалуженого електричного кола постійного струму, експериментальне підтвердження законів Кирхгофа.

Зміст звіту

Зміст повинен містити.

1. Схему лабораторної установки.
2. Таблицю вимірювань та обчислень.
3. Основні розрахунки і діаграми.
4. Висновки за результатами досліджень.

Лабораторне заняття № 1.4

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗГАЛУЖЕНОГО КОЛА ПОСТІЙНОГО СТРУМУ (МЕТОД ЕКВІВАЛЕНТНОГО ГЕНЕРАТОРА)

Мета роботи

Дослідження розгалуженого електричного ланцюга постійного струму методом еквівалентного генератора.

Зміст звіту

Зміст повинен містити.

1. Схему лабораторної установки.
2. Таблицю вимірювань та обчислень.
3. Основні розрахунки.
4. Висновки за результатами досліджень.

Лабораторне заняття № 1.5

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА СИНУСОЇДАЛЬНОГО СТРУМУ

Мета роботи

Дослідження електричного кола синусоїдального струму, експериментальне визначення фазових співвідношень в колах з реактивними елементами.

Лабораторне заняття № 2.1

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА РЕЗОНАНСУ В ПОСЛІДОВНОМУ КОНТУРІ

Мета роботи

Дослідження умов виникнень резонансу напруг і основних співвідношень параметрів ланцюга в режимі резонансу

Лабораторне заняття № 2.2

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА РЕЗОНАНСУ В ПАРАЛЕЛЬНОМУ КОНТУРІ

Мета роботи

Дослідження умов виникнень резонансу струму і основних співвідношень параметрів ланцюга в режимі резонансу

Лабораторне заняття № 2.3

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА З ВЗАЄМНО ІНДУКТИВНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ (ПОСЛІДОВНЕ З'ЄДНАННЯ)

Мета роботи

Дослідження електроенергетичних співвідношень електричного ланцюга синусоїдального струму з котушками при приголосному і стрічному включенні.

Лабораторне заняття № 2.4

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА З ВЗАЄМНО ІНДУКТИВНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ (ПАРАЛЕЛЬНЕ З'ЄДНАННЯ)

Мета роботи.

Дослідження електроенергетичних співвідношень електричного кола синусоїдного струму із взаємоіндуктивними котушками при узгодженому і

зустрічному включенні, визначення основних енергетичних співвідношень.

Теоретичні положення

При паралельному включенні індуктивно зв'язаних котушок можливо так само два випадки: узгоджене включення (рис. 1, а) та зустрічне (рис. 1, б).

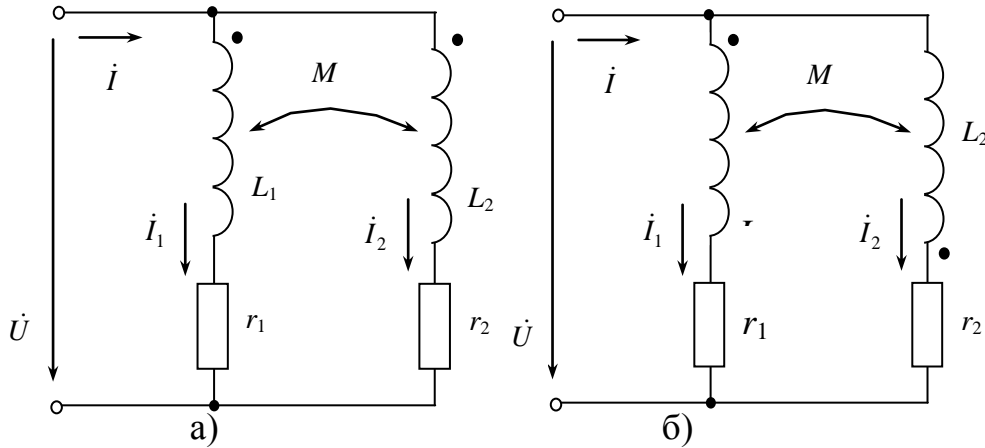

Рис. 1

Для даних схем складемо рівняння за першим і другим законами Кірхгофа

$$I = \dot{i}_1 + \dot{i}_2; \quad \begin{cases} \dot{U} = \dot{i}_1 Z_1 \pm \dot{i}_2 Z_M; \\ \dot{U} = \dot{i}_2 Z_2 \pm \dot{i}_1 Z_M, \end{cases} \quad (1)$$

де $Z_1 = r_1 + j\omega L_1$; $Z_2 = r_2 + j\omega L_2$; $Z_M = j\omega M$.

У рівняннях (1) знак «плюс» перед останніми членами рівнянь відповідає узгодженому включенню котушок, а знак «мінус» – зустрічному.

Розв'язуючи систему рівнянь (1), знайдемо комплекси струмів:

$$\begin{aligned} \dot{i}_1 &= \frac{Z_2 \mp Z_M}{Z_1 \cdot Z_2 - Z_M^2} \dot{U}; \\ \dot{i}_2 &= \frac{Z_1 \mp Z_M}{Z_1 \cdot Z_2 - Z_M^2} \dot{U}. \end{aligned} \quad (2)$$

Верхній з двох знаків перед членами з M у виразах (2) відповідає узгодженому включенню, нижній – зустрічному.

Таким чином вирази для струмів приймають вигляд:

$$\begin{aligned} \dot{i}_1 &= \dot{U} \frac{r_2 + j\omega L_2 \mp j\omega M}{(r_1 + j\omega L_1)(r_2 + j\omega L_2) - (j\omega M)^2}; \\ \dot{i}_2 &= \dot{U} \frac{r_1 + j\omega L_1 \mp j\omega M}{(r_1 + j\omega L_1)(r_2 + j\omega L_2) - (j\omega M)^2}. \end{aligned}$$

Струм в нерозгалуженій частині кола визначається:

$$\dot{i} = \frac{Z_1 + Z_2 \mp 2Z_M}{Z_1 \cdot Z_2 - Z_M^2} \dot{U}.$$

Тоді вхідний комплексний опір даного кола дорівнює:

$$Z = \frac{\dot{U}}{\dot{I}} = \frac{Z_1 \cdot Z_2 - Z_M^2}{Z_1 + Z_2 \mp 2Z_M}. \quad (3)$$

При $Z_M = 0$, тобто за відсутності індуктивного зв'язку між вітками, вираз (3) приймає знайомий вигляд:

$$Z = \frac{Z_1 \cdot Z_2}{Z_1 + Z_2}.$$

При узгодженому включенні:

$$Z_y = r + j\omega L_y = \frac{(r_1 + j\omega L_1)(r_2 + j\omega L_2) - (j\omega M)^2}{r_1 + j\omega L_1 + r_2 + j\omega L_2 - 2j\omega M}.$$

Припустимо, що $r_1 = r_2 = r = 0$, тоді:

$$j\omega L_y = \frac{(j\omega)^2 (L_1 L_2 - M^2)}{j\omega (L_1 + L_2 - 2M)}.$$

При узгодженому включенні:

$$L_y = \frac{L_1 L_2 - M^2}{L_1 + L_2 - 2M}.$$

При зустрічному включенні:

$$L_3 = \frac{L_1 L_2 - M^2}{L_1 + L_2 + 2M}.$$

Порядок виконання роботи

1. Отримати у викладача значення E_1 та зібрати з елементів схему (рис. 2, перемикач 2 і 3 замкнені, а 1 і 4 розімкнені, керування положенням перемикачів здійснюється натисненням клавіші 1), що відповідає узгодженому включенню котушок.

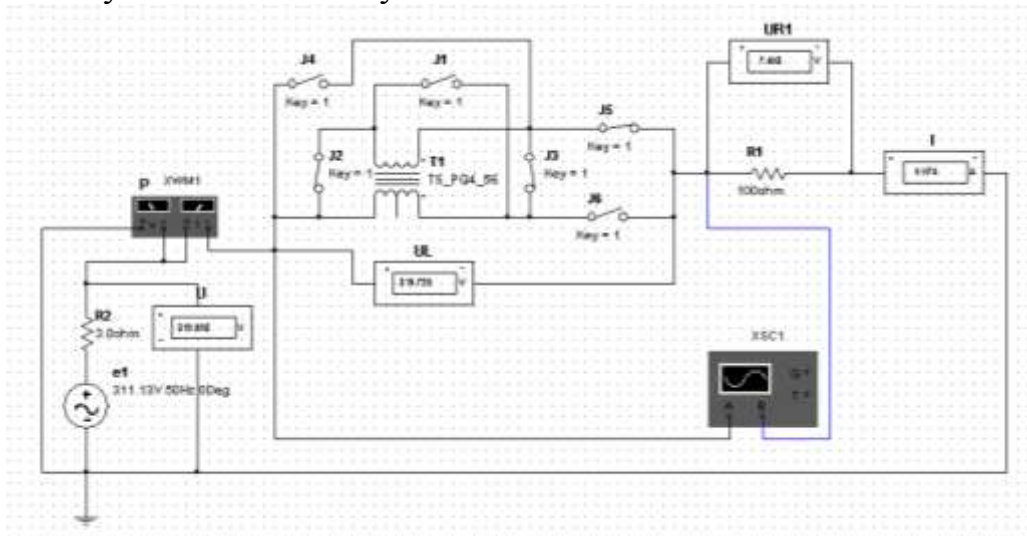

Рис. 2

2. Увімкнути схему і занести в табл. 1 показання приладів і основні параметри елементів схеми при узгодженому включенні. Замалювати з екрану осцилографа часові діаграми.

Таблиця 1

$E,$ B	$I,$ A	$U_L,$ B	$U_{Rl},$ B	$P,$ $Вт$	$S_{дж},$ $B \cdot A$	$\cos\varphi$	η	$Z,$ $Ом$

3. Розрахувати повну потужність джерела, коефіцієнт потужності, ККД і повний комплексний опір. Результати занести в табл. 1.

4. Натиснути клавішу 1. Перемикачі переходять в положення, що відповідає зустрічному включенню котушок, зняти показання і занести їх в табл. 2. Замалювати з осцилографа часові діаграми.

5. Розрахувати повну потужність джерела, коефіцієнт потужності, ККД і повний комплексний опір. Результати занести в табл. 2.

Таблиця 2

$E,$ B	$I,$ A	$U_L,$ B	$U_{Rl},$ B	$P,$ $Вт$	$S_{дж},$ $B \cdot A$	$\cos\varphi$	η	$Z,$ $Ом$

6. Побудувати векторну діаграму кола і трикутник опорів для різних способів з'єднання.

7. Зробити висновки.

Оформити звіт

Лабораторне заняття № 4.1

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИФАЗНОЇ СИСТЕМИ ПРИ З'ЄДНАННІ ПРИЙМАЧА ЗІРКОЮ

Мета роботи

Дослідження трифазного кола змінного струму з'єданого «зіркою» при симетричному і несиметричному навантаженнях.

Теоретичні положення

Число проводів в незв'язаній системі можна зменшити, якщо об'єднати три зворотні провідники в один. Для цього з'єднаємо кінці фаз генератора (X, Y, Z) в одну точку N , а кінці фаз приймача (x, y, z) – в точку n . Точки N і n називають нейтральними (нульовими) і з'єднують між собою проводом (рис. 1).

Спосіб з'єднання, при якому кінці фаз генератора (або споживачів) з'єднуються в одну точку (N, n), а початки виводяться в лінію, називається з'єднанням трифазної системи «зіркою».

Провід, що з'єднує точки N і n називається нейтральним. Якщо нейтральний провід заземляється, то він називається нульовим.

Проводи, які з'єднують генератор з приймачем, називаються лінійними.

Струми, що протікають в лінійних проводах, називаються лінійними і позначаються $\dot{I}_A, \dot{I}_B, \dot{I}_C$ або $\dot{I}_л$.

Струми, що протікають у фазах генератора або приймача, називаються фазними і позначаються $\dot{I}_\phi$. Струми у фазах приймача позначають $\dot{I}_a, \dot{I}_b, \dot{I}_c$.

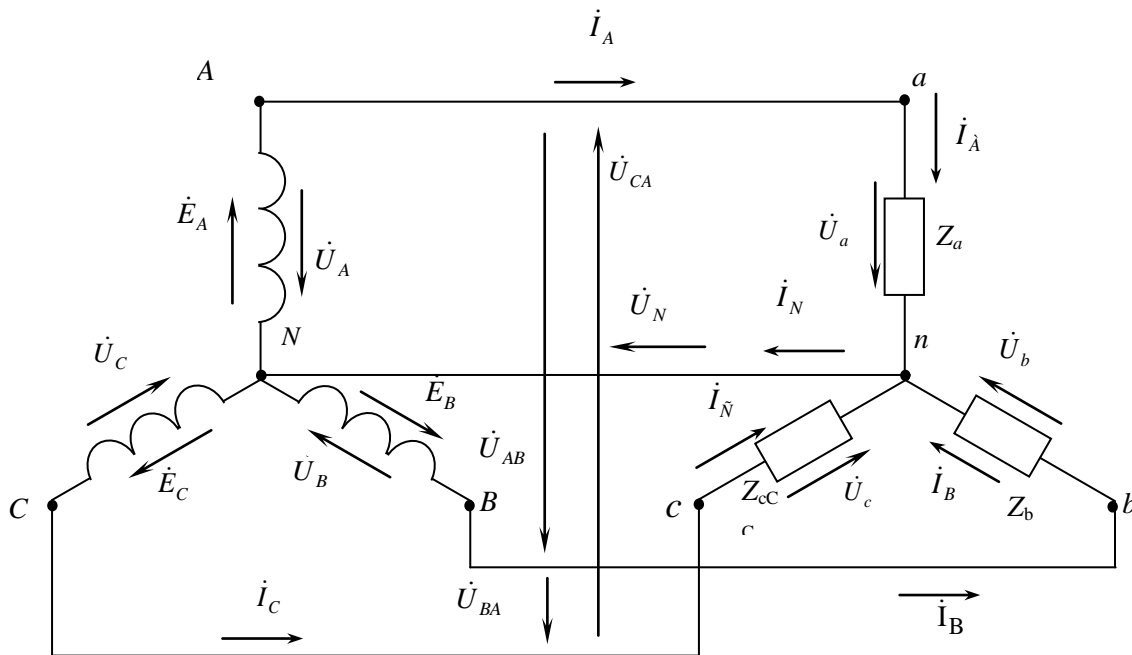

Рис. 1

Напруги на затискачах фаз генератора або приймача називаються фазними і позначаються: $\dot{U}_A, \dot{U}_B, \dot{U}_C$ – фазні напруги генератора; $\dot{U}_a, \dot{U}_b, \dot{U}_c$ – фазні напруги приймача.

Напруги між лінійними проводами називаються лінійними і позначаються $\dot{U}_{AB}, \dot{U}_{BC}, \dot{U}_{CA}$.

При розрахунку трифазних кіл позитивним найчастіше приймають напрям лінійних струмів від генератора до приймача.

Відповідно цьому напрямку і позначається позитивний напрям інших електричних величин (рис. 1).

При з'єднанні фаз «зіркою», лінійні струми завжди дорівнюють фазним: $I_{\text{л}} = I_{\text{ф}}$.

Встановимо зв'язки між лінійною і фазною напругами. Для цього побудуємо топографічну діаграму фазної напруги генератора (рис. 2).

Лінійні напруги дорівнюють:

$$\dot{U}_{AB} = \dot{U}_A - \dot{U}_B, \quad \dot{U}_{BC} = \dot{U}_B - \dot{U}_C, \quad \dot{U}_{CA} = \dot{U}_C - \dot{U}_A.$$

З цих співвідношень виходить, що сума лінійної напруги завжди дорівнює нулю, тобто:

$$\dot{U}_{AB} + \dot{U}_{BC} + \dot{U}_{CA} = 0.$$

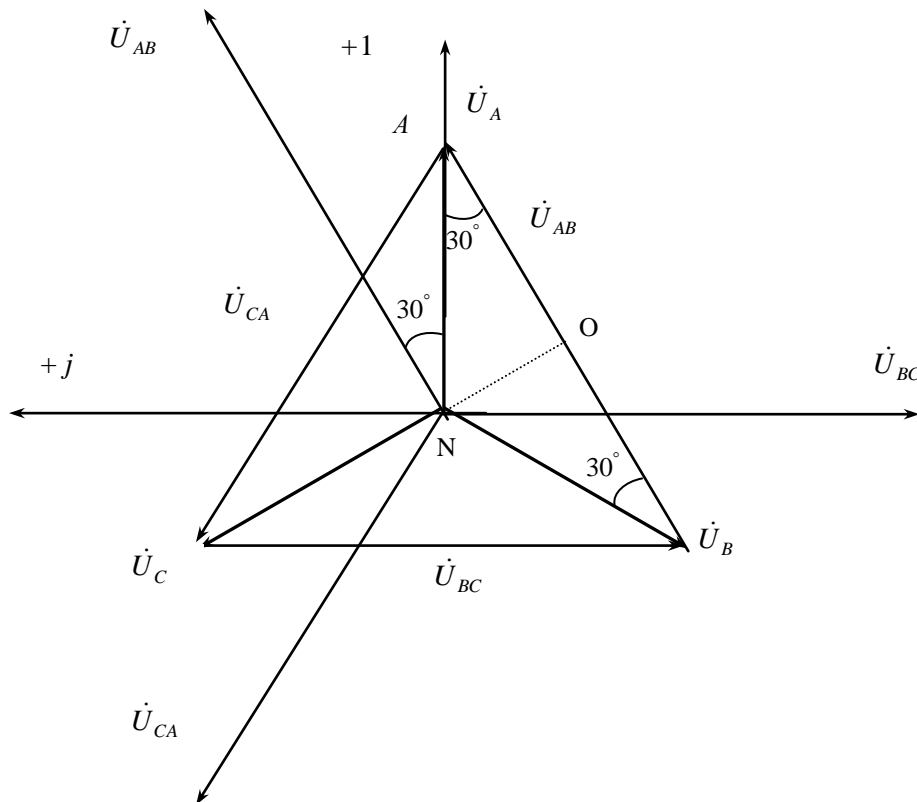

Рис. 2

Дане рівняння застосовується для перевірки правильності розв'язання задачі.

Виведемо співвідношення між лінійною і фазною напругами для симетричної системи напруг з трикутника ANO .

$$\frac{1}{2}U_{\pi} = U_{\phi} \cos 30^{\circ} = U_{\phi} \frac{\sqrt{3}}{2},$$

звідки

$$U_{\pi} = \sqrt{3} \cdot U_{\phi}.$$

При цьому вектори лінійної напруги випереджають фазні на кут 30° , тобто

$$\dot{U}_{AB} = \sqrt{3}\dot{U}_A e^{j30^{\circ}}, \dot{U}_{BC} = \sqrt{3}\dot{U}_B e^{j30^{\circ}}, \dot{U}_{CA} = \sqrt{3}\dot{U}_C e^{j30^{\circ}}$$

і утворюють симетричну зірку лінійних напруг.

Таким чином, в трифазному колі, з'єднаному «зіркою», при симетричній системі фазних напруг, лінійна напруга в $\sqrt{3}$ разів більше фазної.

При симетричному навантаженні, тобто якщо $Z_a = Z_b = Z_c = Z_{\phi}$ струм в нейтральному проводі відсутній. Це можна показати на діаграмах (рис. 3, а і б).

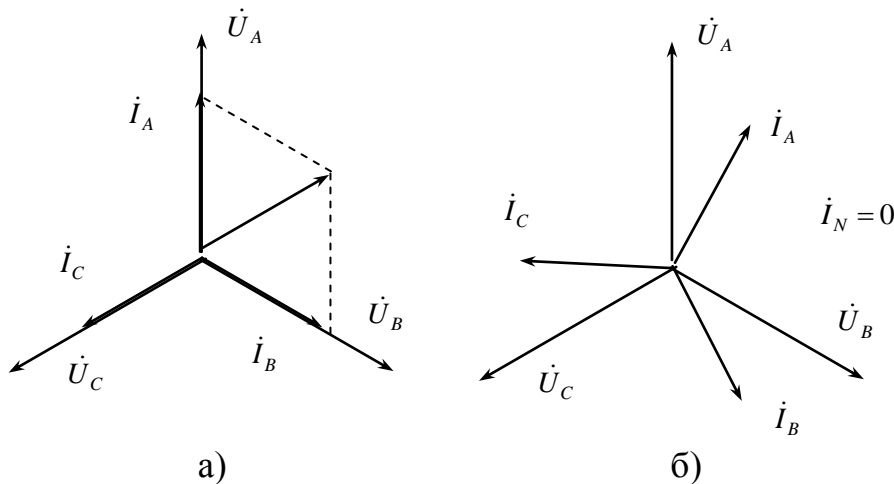

Рис. 3

На рис. 3, а зображена векторна діаграма для трьох однакових активних опорів, а на рис. 3, б – для трьох однакових котушок (наприклад, асинхронний двигун).

В обох випадках струм в нейтральному проводі дорівнює нулю:

$$\dot{I}_N = \dot{I}_A + \dot{I}_B + \dot{I}_C = 0.$$

Отже, при симетричному навантаженні використовують трипроводну систему.

Розглянемо процеси при несиметричному навантаженні. Знайдемо напругу зміщення $\dot{U}_N$ за методом вузлових потенціалів. Нехтуючи опором нейтрального проводу, запишемо:

$$\dot{U}_N = \dot{U}_{nN} = \frac{\sum_{k=1}^3 \dot{E}_k Y_k}{\sum_{k=1}^3 Y_k} = \frac{\dot{E}_A Y_a + \dot{E}_B Y_b + \dot{E}_C Y_c}{Y_a + Y_b + Y_c}.$$

Переріз нейтрального проводу, як правило, береться меншим перерізу лінійних проводів.

В трифазній системі без нейтрального проводу, нехтуючи внутрішнім опором фаз джерела, можна вважати, що

$$\dot{E}_A = \dot{U}_A, \quad \dot{E}_B = \dot{U}_B, \quad \dot{E}_C = \dot{U}_C.$$

Тоді за другим законом Кірхгофа для схеми на рис. 2 запишемо:

$$\dot{U}_A - \dot{U}_N - \dot{U}_a = 0;$$

$$\dot{U}_B - \dot{U}_N - \dot{U}_b = 0;$$

$$\dot{U}_C - \dot{U}_N - \dot{U}_c = 0.$$

Звідки:

$$\dot{U}_a = \dot{U}_A - \dot{U}_N;$$

$$\dot{U}_b = \dot{U}_B - \dot{U}_N; \tag{1}$$

$$\dot{U}_c = \dot{U}_C - \dot{U}_N.$$

При симетричному навантаженні $\dot{U}_N = 0$, напруги на фазах приймача дорівнюють напрузі на фазах генератора.

При несиметричному навантаженні:

$$Z_a \neq Z_b \neq Z_c,$$

$$\dot{I}_a + \dot{I}_b + \dot{I}_c = \dot{I}_N \neq 0.$$

Напруга зміщення так само не дорівнює нулю:

$$\dot{U}_N = \frac{\dot{U}_A Y_a + \dot{U}_B Y_b + \dot{U}_C Y_c}{Y_a + Y_b + Y_c} \neq 0.$$

Враховуючи рівняння (1) і топографічну діаграму на рис. 4, фазні напруги приймача можуть істотно відрізнитися одна від іншої, а також і від напруги (ЕРС) фаз джерела.

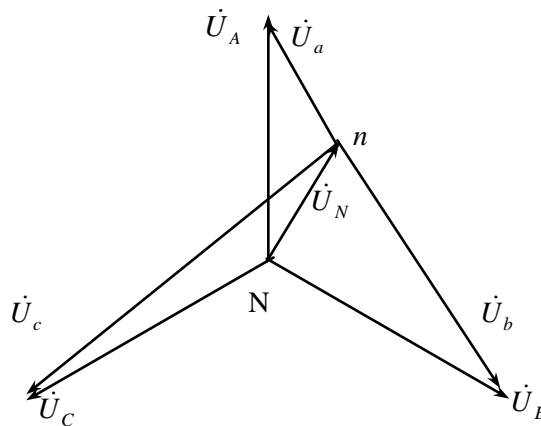

Рис. 4

Такий режим роботи кола є недопустимим, оскільки приймачі розраховуються на певну номінальну напругу. Наявність нейтрального проводу забезпечує рівність $\dot{U}_N$ нулю, і напруги на фазах навантаження будуть дорівнювати напрузі на фазах генератора:

$$\dot{U}_a = \dot{U}_A, \quad \dot{U}_b = \dot{U}_B, \quad \dot{U}_c = \dot{U}_C.$$

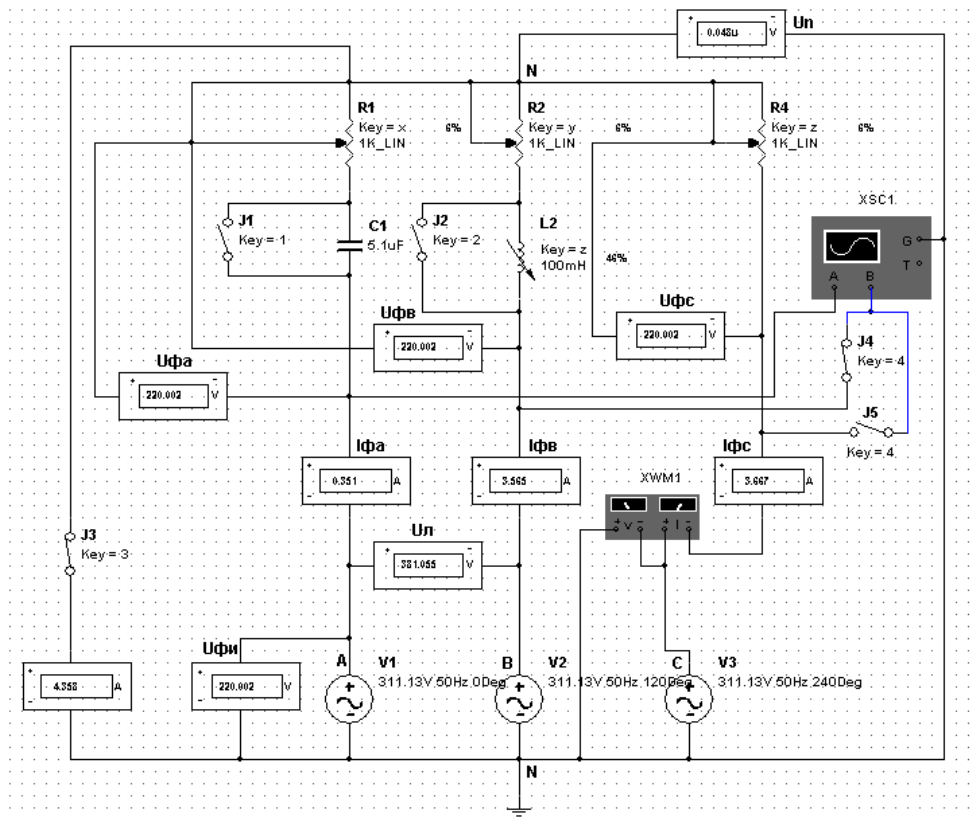

Рис. 5

4. Провести розрив нейтрального проводу натисненням клавiшi 3 (перемикач 3 розмикається). Зняти показання приладiв i занести в табл. 3. Розрахувати основнi параметри кола й побудувати векторнi диаграми.

Таблиця 3

$U_{\text{фдж}}$, B	$U_{\text{л}}$, B	$U_{\text{фа}}$, B	$U_{\text{фб}}$, B	$U_{\text{фс}}$, B	$I_{\text{фа}}$, A	$I_{\text{фб}}$, A	$I_{\text{фс}}$, A	$I_{\text{н}}$, A	$P_{\text{ф}}$, Bm	R_1 , Om	R_2 , Om	R_3 , Om	C_1 , $мкФ$

5. В коло фази В пiдключити iндуктивнiсть $L1$, натиснувши клавiшу 2 (перемикач 1 розiмкнений). Увiмкнути стенд, показання приладiв занести в табл. 4.

Таблиця 4

$U_{\text{фдж}}$, B	$U_{\text{л}}$, B	$U_{\text{фа}}$, B	$U_{\text{фб}}$, B	$U_{\text{фс}}$, B	$I_{\text{фа}}$, A	$I_{\text{фб}}$, A	$I_{\text{фс}}$, A	$I_{\text{н}}$, A	$P_{\text{ф}}$, Bm	R_1 , Om	R_2 , Om	R_3 , Om	L_1 , $мГн$

Розрахувати основнi параметри кола й побудувати векторнi диаграми.

6. Провести розрив нейтрального проводу натисненням клавiшi 3 (перемикач 3 розмикається). Зняти показання приладiв i занести в табл. 5. Розрахувати основнi параметри кола й побудувати векторнi диаграми.

Таблиця 5

$U_{\text{фдж}}$, B	$U_{\text{л}}$, B	$U_{\text{фа}}$, B	$U_{\text{фб}}$, B	$U_{\text{фс}}$, B	$U_{\text{н}}$, B	$I_{\text{фа}}$, A	$I_{\text{фб}}$, A	$I_{\text{фс}}$, A	$I_{\text{н}}$, A	$P_{\text{ф}}$, Bm	R_1 , Om	R_2 , Om	R_3 , Om

7. Зробити основнi висновки.

8. Оформити звіт.

Лабораторне заняття № 4.2

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИФАЗНОЇ СИСТЕМИ ПРИ З'ЄДНАННІ ПРИЙМАЧА ТРИКУТНИКОМ

Мета роботи. Дослідження трифазного кола змінного струму з'єданого «трикутником» при симетричному і несиметричному навантаженні.

Теоретичні положення

З'єднанням фаз за схемою «трикутник» називають таке з'єднання, при якому початок кожної фази генератора (приймача) приєднується до кінця попередньої фази генератора (приймача). Можна користуватися й іншим визначенням. З'єднанням фаз за схемою «трикутник» називають таке з'єднання, при якому кінець першої фази генератора (приймача) з'єднується з початком другої фази, кінець другої з початком третьої і кінець третьої з початком першої. Схема такого з'єднання показана на рис. 1.

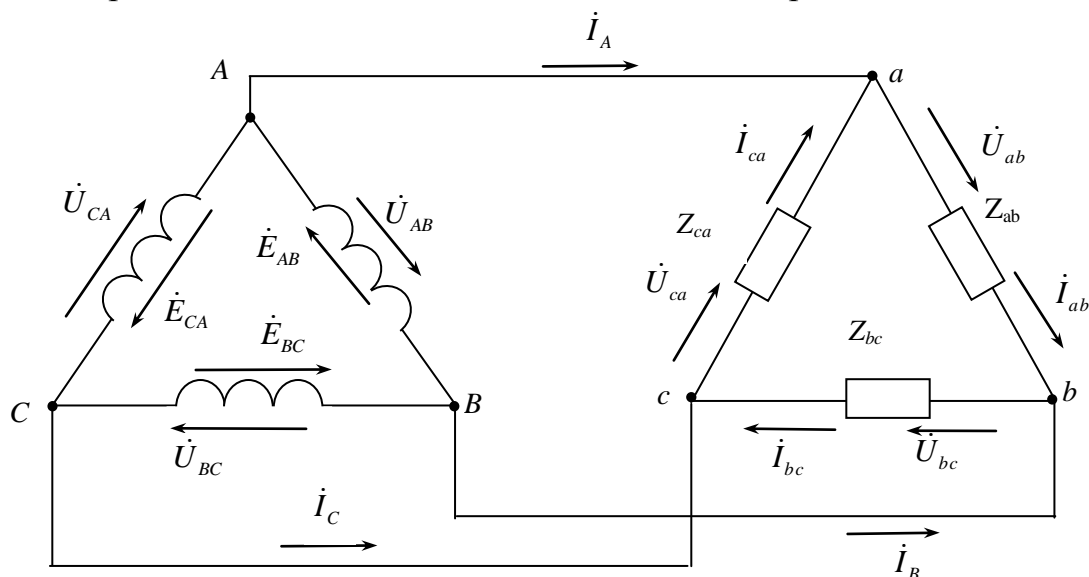

Рис. 1

В результаті цього з'єднання три фазні обмотки генератора утворюють замкнений контур. При симетричній системі ЕРС і правильному з'єднанні фаз генератора завжди виконується правило:

$$\dot{E}_{AB} + \dot{E}_{BC} + \dot{E}_{CA} = 0.$$

З'єднувати трикутником обмотки генератора при несиметричній трифазній системі ЕРС неприпустимо, оскільки це може призвести до короткого замикання.

Якщо не враховувати опір лінійних проводів і обмоток джерел, то лінійна напруга на фазах генератора дорівнює фазним на приймачі, тобто:

$$\dot{U}_{AB} = \dot{U}_{ab}, \quad \dot{U}_{BC} = \dot{U}_{bc}, \quad \dot{U}_{CA} = \dot{U}_{ca},$$

звідки $U_{л} = U_{\phi}$.

Струми в приймачі (споживачі) називаються фазними (I_{ab} , I_{bc} , I_{ca}), а струми в лінійних проводах називаються лінійними (I_A , I_B , I_C).

Позитивні напрями струмів наведені на рис. 1.

У зв'язку з тим, що в даному колі відсутній нейтральний провід і трифазна система трипровідна, завжди виконується рівність:

$$\dot{I}_A + \dot{I}_B + \dot{I}_C = 0.$$

Це рівняння використовується для перевірки правильності розв'язання задач.

Визначимо лінійні струми за першим законом Кірхгофа:

$$\dot{I}_A = \dot{I}_{ab} - \dot{I}_{ca};$$

$$\dot{I}_B = \dot{I}_{bc} - \dot{I}_{ab};$$

$$\dot{I}_C = \dot{I}_{ca} - \dot{I}_{bc}.$$

Побудуємо топографічну діаграму напруг і струмів при симетричному навантаженні, коли $Z_{ab} = Z_{bc} = Z_{ca} = Z_\phi$ (рис. 2).

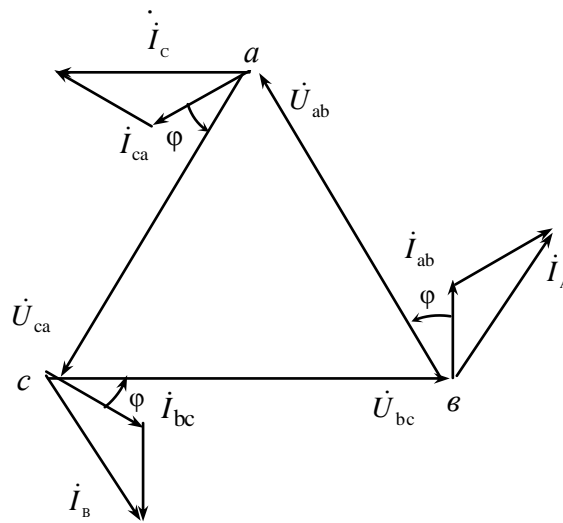

Рис. 2

Співвідношення між $\dot{I}_л$ та $\dot{I}_\phi$ при симетричному навантаженні можна отримати з трикутника струмів аналогічно тому, як це зробили при з'єднанні «зіркою» відносно $U_л$ та U_ϕ :

$$\frac{1}{2} I_л = I_\phi \cos 30^\circ = I_\phi \frac{\sqrt{3}}{2}.$$

Звідки

$$I_л = \sqrt{3} I_\phi.$$

Лінійні струми відстають від фазних на кут 30° і утворюють симетричну зірку струмів.

Основною перевагою з'єднання фаз приймача трикутником є те, що при зміні опору однієї з фаз режим роботи інших фаз залишається незмінним, оскільки лінійна напруга генератора є постійною (змінюватиметься тільки струм даної фази). Тому схема з'єднання трикутником широко використовується для включення несиметричного навантаження, коли всі фази працюють незалежно одна від одної.

4. В коло фази В підключити індуктивність LI , натиснувши клавiши 1 та 2 (перемикач 2 розiмкнений, 1 – замкнений). Ввiмкнути стенд, показання приладiв занести в табл. 3.

Розрахувати основнi параметри кола i побудувати векторнi дiаграми.

Таблиця 3

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_{ab},$ B	$U_{bc},$ B	$U_{ca},$ B	$I_{\phi a},$ A	$I_{\phi b},$ A	$I_{\phi c},$ A	$I_{ab},$ A	$I_{bc},$ A	$I_{ca},$ A	$P_{\phi},$ $Вт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$

Розрахувати основнi параметри кола i побудувати векторнi дiаграми.

5. Зробити основнi висновки.

6. Оформити звiт.

Лабораторне заняття № 4.3

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИФАЗНОЇ СИСТЕМИ ПРИ АВАРІЙНИХ РЕЖИМАХ

Мета роботи.

Дослідження трифазного кола змінного струму з'єднаного «зіркою» при аварійних режимах.

Теоретичні положення

Обрив фази. Розглянемо випадок обриву фази A (наприклад, при перегорянні запобіжника). Це буде режим холостого ходу даної фази, тобто $Z_a = \infty$, а $Y_a = 0$. Якщо навантаження інших фаз симетричне ($Y_b = Y_c = Y$), то напруга зміщення:

$$\dot{U}_N = \frac{(\dot{U}_B + \dot{U}_C)Y}{2Y} = -\frac{1}{2}\dot{U}_A.$$

Топографічна діаграма наведена на рис. 1. З діаграми видно, що точка n завжди знаходиться на середині сторони трикутника, яка протилежна його вершині A (B або C в інших випадках), відповідній обірваній фазі.

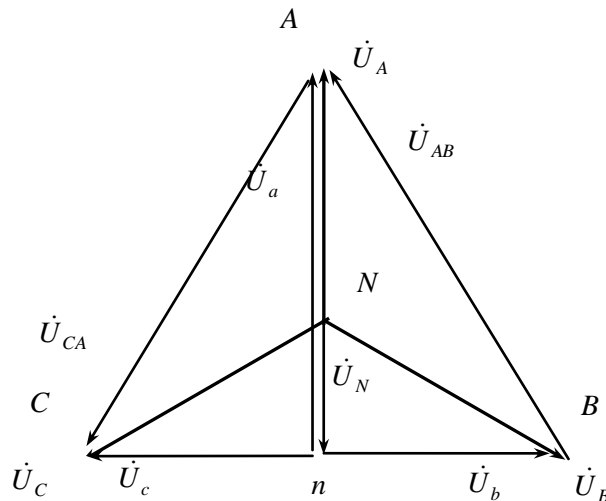

Рис.1

Тоді $\dot{U}_a = U_n \sin 60^\circ = \sqrt{3} \cdot \dot{U}_A \sin 60^\circ = 1,5\dot{U}_A$; $\dot{U}_b = 0,5\dot{U}_{BC}$; $\dot{U}_c = -\dot{U}_b$.

Тобто, якщо при розрахунку задати, що $\dot{U}_A = \dot{U}_A e^{j0^\circ}$, то:

$$\dot{U}_a = 1,5\dot{U}_A, \dot{U}_b = \frac{\sqrt{3}}{2}U_A e^{-j90^\circ}, \dot{U}_c = \frac{\sqrt{3}}{2}U_A e^{j90^\circ}.$$

Коротке замикання. Наприклад, відбулося коротке замикання фази A ($Z_a = 0$, $Y_a = \infty$), $\dot{U}_a = 0$, точки a і n стають рівнопотенціальними (рис. 2, а) і за другим законом Кірхгофа

$$\dot{U}_a + \dot{U}_N - \dot{U}_A = 0, \quad \dot{U}_N = \dot{U}_A.$$

Точка n співпадає з точкою A , при цьому (рис. 2, б):

$$\dot{U}_b = \dot{U}_B - \dot{U}_A \Rightarrow \dot{U}_b = -\dot{U}_{AB};$$

$$\dot{U}_c = \dot{U}_C - \dot{U}_A = \dot{U}_{CA} \Rightarrow \dot{U}_c = \dot{U}_{CA}.$$

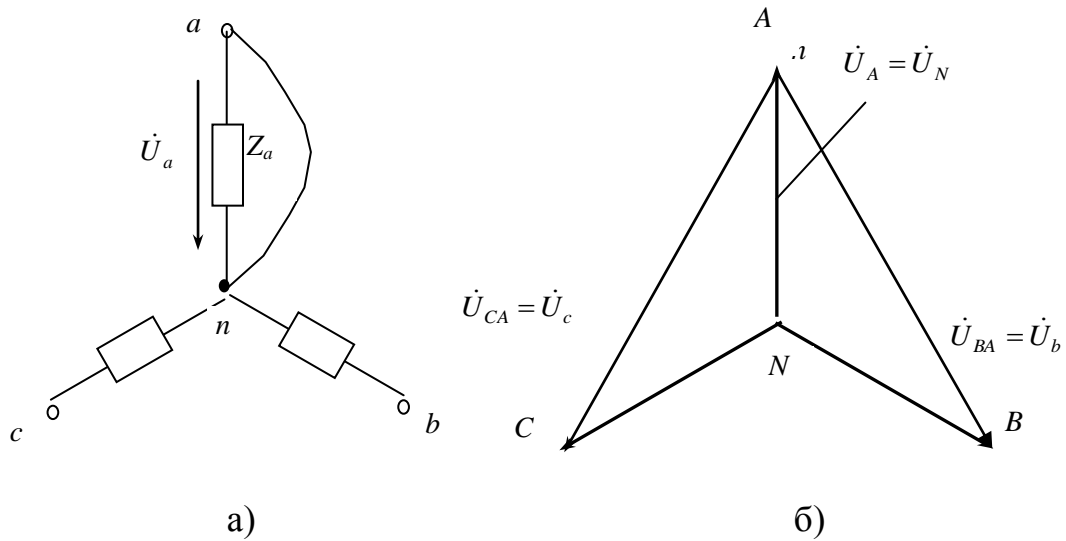

Рис. 2

Таким чином, положення точки n визначиться положенням кінця вектора напруги фази генератора, в якій відбулося коротке замикання. При цьому точка n співпадає з точками A , B або C (при відповідних коротких замиканнях).

Порядок виконання роботи

1. Отримати у викладача значення ЕРС джерела та зібрати з елементів схему на рис. 3. При складанні схеми необхідно правильно включити однофазні генератори з урахуванням початкової фази.

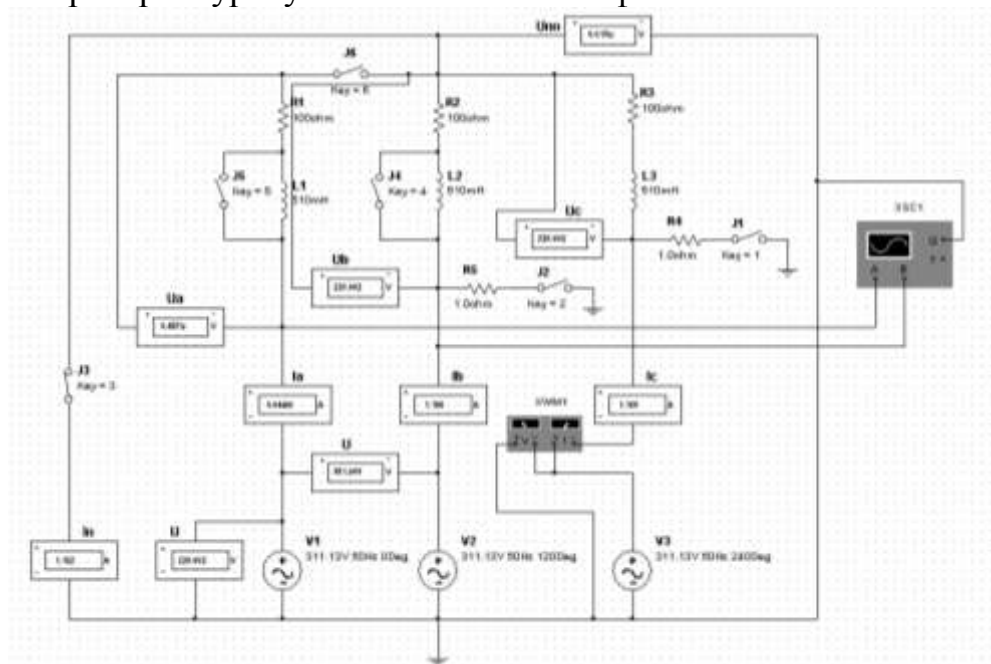

Рис. 3

2. Дослідження трифазного кола при симетричному навантаженні. При вимкненому стенді розімкнуті перемикачі 1, 2, 4, 5 (керування положенням перемикачів здійснюється натисненням відповідно клавіш 1, 2, 4, 5). Перемикачі 3, 6 замкнені. Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 1.

Таблиця 1

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

3. Дослідження трифазної системи при несиметричному навантаженні. В колах фаз А і В виключити індуктивності, замкнувши перемикачі 4 і 5 натисканням клавіш 4 і 5. Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 2.

Таблиця 2

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

3. Дослідження трифазного кола при обриві фази. При вимкненому стенді розімкнуті перемикачі 4, 5 (керування положенням перемикачів здійснюється натисненням клавіш 4 і 5). Перемикачі 1, 2 розімкнені, а 3 – замкнений. Натиснувши клавішу 6, здійснити обрив фази А. Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 3.

Таблиця 3

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

4. Дослідження трифазного кола при обриві фази і обриві нейтрального проводу. Провести обрив нейтрального проводу, натиснувши клавішу 3 (перемикач розімкнений). Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 4.

Таблиця 4

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

5. Дослідження трифазного кола при однофазному короткому замиканні. Перемикачі 4, 5 розімкнені, а 3, 6 – замкнені. Натиснувши клавішу 1 здійснити режим однофазного короткого замикання (1 – замкнений, а 2 – розімкнений). Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 5

Таблиця 5

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

6. Дослідження трифазного кола при однофазному короткому замиканні і обриві нейтрального проводу. Перемикачі 4, 5 розімкнені, а 6 – замкнений. Натиснувши клавішу 3 здійснити обрив нейтрального проводу (перемикач 3 розімкнений) при режимі однофазного короткого замикання (1 – замкнений, а 2 – розімкнений). Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 6.

Таблиця 6

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

7. Дослідження трифазного кола при двофазному короткому замиканні. Перемикачі 4, 5 розімкнені, а 3, 6 – замкнені. Натиснувши клавіші 1 і 2 здійснити режим двофазного короткого замикання (1 і 2 – замкнені). Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 7.

Таблиця 7

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

8. Дослідження трифазного кола при двофазному короткому замиканні і обриві нейтрального проводу. Перемикачі 4, 5 розімкнені, а 6 – замкнений. Натиснувши клавішу 3 здійснити обрив нейтрального проводу (перемикач 3 розімкнений) при режимі двофазного короткого замикання (1 і 2 – замкнені). Увімкнути стенд, показання приладів занести в табл. 8. Розрахувати основні параметри кола і побудувати векторні діаграми.

Таблиця 8

$U_{\phi},$ B	$U_{л},$ B	$U_a,$ B	$U_b,$ B	$U_c,$ B	$I_a,$ A	$I_b,$ A	$I_c,$ A	$I_0,$ A	$U_{nn},$ B	$P_{\phi},$ $Bт$	$R_1,$ $Ом$	$R_2,$ $Ом$	$R_3,$ $Ом$	$L,$ $мГн$

9. Зробити основні висновки.

10. Оформити звіт.

Лабораторне заняття № 4.3

Тема: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО КОЛА НЕСИНУСОЇДНОГО СТРУМУ

Мета роботи.

Дослідження часових характеристик лінійного кола несинусоїдного струму.

Теоретичні положення

Несинусоїдними періодичними називають ЕРС, струми і напруги, що змінюються в часі за несинусоїдним періодичним законом. Вони виникають, якщо: 1) джерело ЕРС (струму) генерує несинусоїдну ЕРС (струм), а всі елементи кола лінійні; 2) джерело ЕРС (джерело струму) генерує синусоїдну ЕРС (струм), але один або декілька елементів кола нелінійні.

Форма несинусоїдних ЕРС, струмів і напруг може бути різною. Наприклад, в електронних пристроях широко використовуються блоки живлення, на виході яких діє напруга, отримана в результаті однопівперіодного (рис.1, а) або двопівперіодного (рис.1, б) випрямлення синусоїдної ЕРС (напруги). У вимірювальних і цифрових пристроях дуже часто на вході діють сигнали пилкоподібної або прямокутної форми (рис.1, в і г).

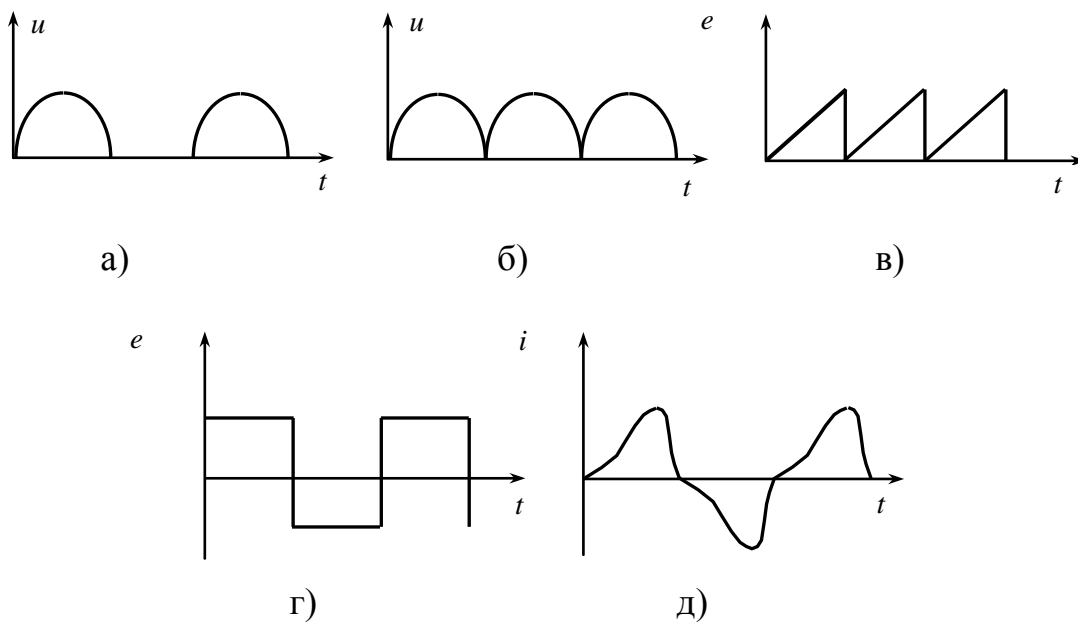

Рис. 1

У колах із котушкою індуктивності з феромагнітним осердям, навіть при синусоїдних ЕРС, струм змінюється за несинусоїдним законом (рис. 1, д).

Аналіз роботи подібних пристроїв пов'язаний з розрахунком режимів роботи лінійних кіл, в яких діють несинусоїдні джерела напруги або струму. Суть розрахунку таких кіл полягає в наступному:

1) несинусоїдні періодичні ЕРС, напруги або струми, задані в схемі за допомогою апарату гармонічного аналізу, представляються у вигляді рядів Фур'є, які в загальному випадку містять постійну складову, основну або першу гармоніку, період якої дорівнює періоду самої функції, і вищі гармоніки, частота яких в ціле число разів більше частоти першої гармоніки;

2) проводиться розрахунок кола для кожної з гармонік окремо:

– для постійної складової методами розрахунку кіл постійного струму, при цьому $R = r$; $\omega t = 0$; $1/\omega C = \infty$;

– для кожної гармоніки методами розрахунку кіл синусоїдного змінного струму, враховуючи, що для котушки $X_{kL} = k\omega L$, а для конденсатора $X_{kC} = 1/k\omega C$;

3) дійсні струми віток і напруги у вітках схеми визначаються як алгебричні суми струмів і напруг окремих складових.

Залежно від виду графіків несинусоїдних періодичних функцій може мінятися структура гармонічного ряду Фур'є. В деяких випадках несинусоїдна функція має неповний склад у ряді розкладання.

Несинусоїдна функція симетрична відносно осі абсцис.

Функція називається симетричною відносно осі абсцис (рис. 2), якщо вона задовольняє умові: $f(\omega t) = -f(\omega t + \pi)$.

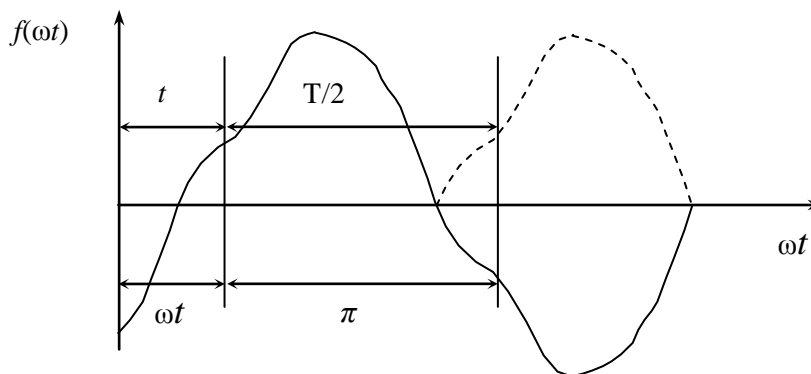

Рис. 2

Функція такого вигляду в розкладанні не має постійної складової і парних гармонік:

$$f(\omega t) = B_{1m}\sin(\omega t) + B_{3m}\sin(3\omega t) + \dots + C_{1m}\cos(\omega t) + C_{3m}\cos(3\omega t) + \dots$$

3). *Несинусоїдна парна функція.* Функція парна, якщо $f(-\omega t) = f(\omega t)$ (рис. 3).

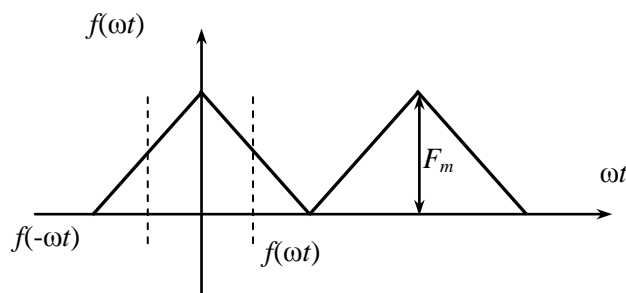

Рис. 3

Функція цього вигляду в розкладанні не має синусоїд, тобто:

$$f(\omega t) = A_0 + C_{1m}\cos(\omega t) + C_{2m}\cos(2\omega t) + C_{3m}\cos(3\omega t) + \dots$$

Несинусоїдна непарна функція. Несинусоїдна функція називається непарною, якщо $f(\omega t) = -f(-\omega t)$ (рис. 4).

Функція цього виду не містить постійної складової та косинусоїд:

$$f(\omega t) = B_{1m}\sin(\omega t) + B_{2m}\sin(2\omega t) + B_{3m}\sin(3\omega t) + \dots$$

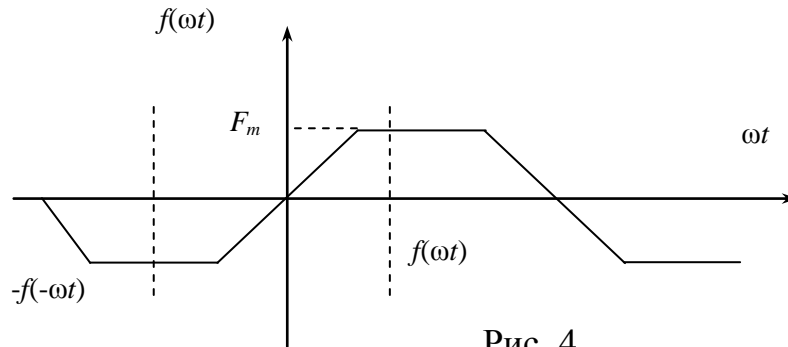

Рис. 4

Для характеристики форми несинусоїдних періодичних кривих використовують наступні коефіцієнти: коефіцієнт спотворення K_C ; коефіцієнт амплітуди K_A ; коефіцієнт форми кривої K_Φ .

Коефіцієнтом *амплітуди* називається відношення максимального значення до діючого:

$$K_A = \frac{F_m}{F}$$

Для синусоїди $K_A = \sqrt{2} = 1,41$.

Коефіцієнтом форми несинусоїдної періодичної кривої, симетричної відносно осі абсцис, називається відношення діючого значення до середнього за половину періоду:

$$K_\Phi = \frac{F}{F_{\text{сеп}}}$$

Для синусоїди $K_\Phi = \frac{F_m}{\sqrt{2}} : \frac{2}{\pi} F_m = \frac{\pi}{2\sqrt{2}} = 1,11$.

Коефіцієнтом *спотворення* називається відношення діючого значення основної гармоніки до повного діючого значення:

$$K_C = \frac{F_1}{F}$$

Для синусоїди $K_C = 1$.

В електротехніці і радіотехніці для оцінки спотворень користуються коефіцієнтом гармонік, який визначається як відношення діючих значень вищих гармонік до діючого значення основної гармоніки:

$$K = \frac{1}{F_1} \sqrt{\sum_{k=2}^{\infty} F_k^2}$$

За відсутності постійної складової

$$K = \frac{1}{K_C} \sqrt{1 - K_C^2}.$$

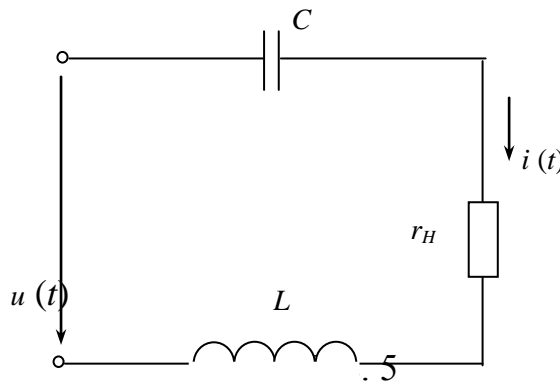
Для синусоїди $K=0$.

Електричним фільтром називають пристрій, що служить для зміни частотного спектру сигналу. Резонансні фільтри є простими фільтрами. В них використовуються резонансні режими в несинусоїдних періодичних колах.

За допомогою резонансних фільтрів можна виділяти потрібну гармоніку або навпаки, пригнічувати залежно від того, як з'єднані котушки індуктивності і конденсатор і в якому режимі працює несинусоїдне коло.

При аналізі резонансних режимів вважатимемо, що котушка і конденсатор є ідеальними елементами і їх активні опори дорівнюють нулю.

На рис. 5 зображена схема послідовного з'єднання r_H, L, C .

Якщо індуктивність і ємність цього кола вибрати з умови резонансу напруги на частоті $n\omega$, тобто взяти $n\omega L = \frac{1}{n\omega C}$, то таке коло дозволить виділити n -у гармоніку струму і в тій чи іншій мірі подавити інші гармоніки струму. Дійсно, на частоті $n\omega$ опір кола буде дорівнювати $Z_k = r_H$, а на частотах, відмінних від $n\omega$, він буде більше r_H :

$$Z_n = r_H + j \left(n\omega L - \frac{1}{n\omega C} \right).$$

В схемі на рис. 6 послідовно з навантаженням включений паралельний контур $L-C$. Якщо параметри L і C контуру підібрати за умов резонансу струмів для k -ї гармоніки:

$$\frac{1}{k\omega L} - k\omega C = 0,$$

то опір цього контуру для k -ї гармоніки буде дорівнювати нескінченності:

$$Z_k = \frac{-jk\omega L \cdot \frac{1}{k\omega C}}{k\omega L - \frac{1}{k\omega C}} = \infty.$$

Отже, струм k -ї гармоніки в нерозгалуженій частині кола протікати не буде, тобто резонансний фільтр служить для заглушення k -ї гармоніки.

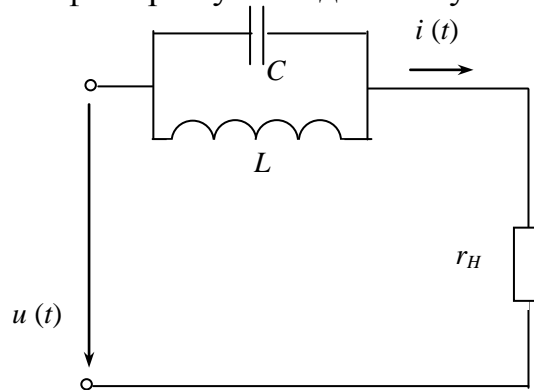

Рис. 6

Комбіновану схему на рис. 7 зручно застосовувати в тих умовах, коли необхідно в навантаженні виділити сигнал однієї гармоніки і заглушити сигнал іншої гармоніки. Наприклад, необхідно виділити в навантаженні n -у гармоніку і заглушити k -у.

Для заглушення k -ї гармоніки необхідно, щоб опір паралельного контуру для цієї гармоніки дорівнював нескінченності:

$$Z_k = \frac{-jk\omega L}{k^2 \omega^2 CL - 1} = \infty,$$

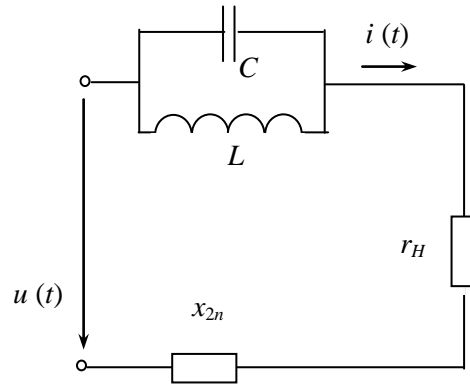

Рис. 7

а це буде за умови, якщо: $k^2\omega^2CL - 1 = 0$, або

$$\omega^2 CL = \frac{1}{k^2}. \quad (1)$$

Для виділення в навантаженні n -ї гармоніки струму, необхідно, щоб вся схема для n -ї гармоніки була налаштована на резонанс напруг. В цьому випадку опір кола буде дорівнювати опорі навантаження:

$$Z_n = r_H + jx_{2n} - \frac{-jn\omega L}{n^2\omega^2 CL - 1} = r_H.$$

Таким чином, умова виділення повної гармоніки:

$$x_{2n} - \frac{n\omega L}{n^2\omega^2 CL - 1} = 0$$

або із врахуванням (1), отримуємо:

$$x_{2n} - \frac{n\omega L}{\frac{n^2}{k^2} - 1} = 0.$$

Якщо $n > k$, то паралельний контур для n -ї гармоніки має ємнісний характер. Тому для забезпечення умови резонансу напруг послідовно з паралельним контуром необхідно включити індуктивність L_2 ($x_{2n} = n\omega L_2$).

При $n < k$, паралельний контур для n -ї гармоніки має індуктивний характер. Тому послідовно з ним доцільно включити ємність C_2 ($x_{2n} = 1/n\omega C_2$).

Порядок виконання роботи

1. Зібрати з елементів схеми однопівперіодного і двопівперіодного випрямлення (рис. 8).
2. Увімкнути установку. Замалювати часові діаграми з осцилографів для одноіперіодного і двопівперіодного випрямлення.
3. Провести аналіз гармонічних складових отриманих з часових діаграм.

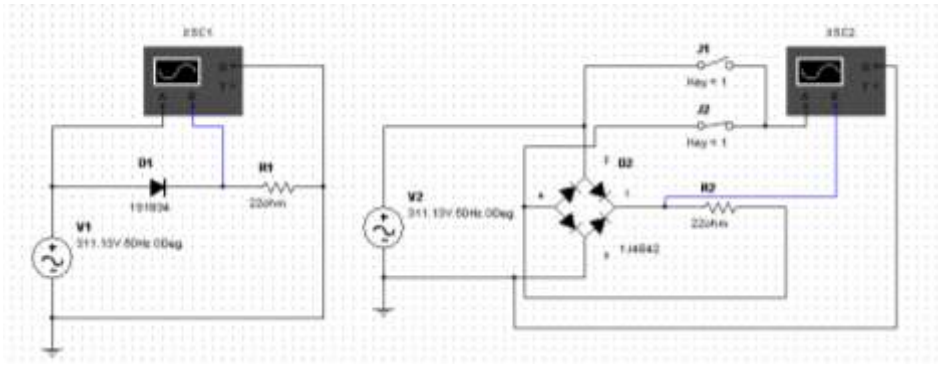

Рис. 8

4. Зібрати з елементів схему комбінованого фільтру (рис. 9).

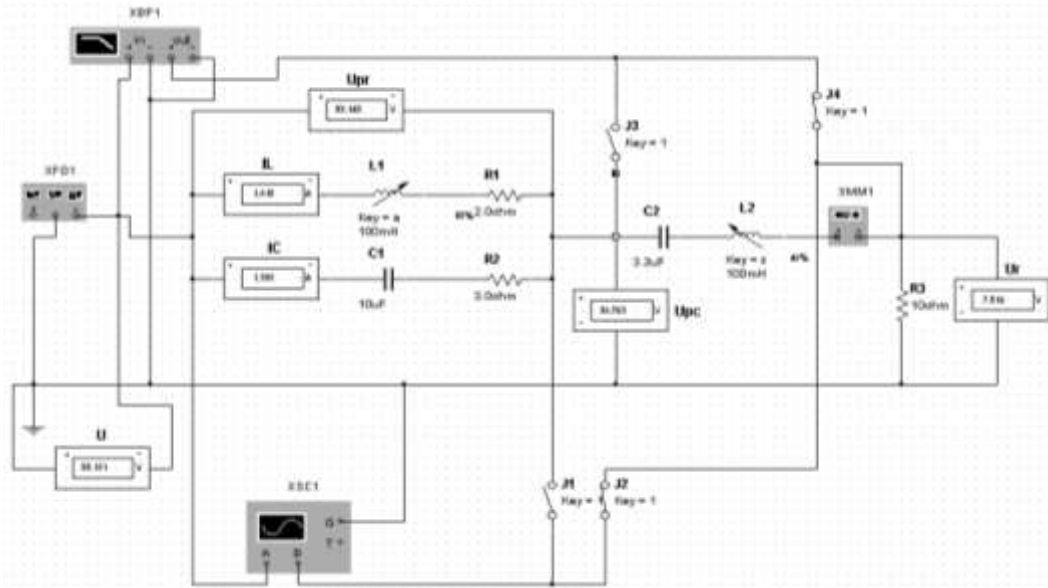

Рис. 9

5. Для заданої частоти генератора, змінюючи параметр індуктивності $L1$, добитися умови резонансу паралельного контуру, що відповідає рівності струмів віток коливального контуру (показання амперметрів I_L , I_C однакові). Змінюючи параметр індуктивності $L2$, досягти умови резонансу послідовного коливального контуру, що відповідає максимальному струму схеми. Показання приладів занести в табл. 1.

Таблиця 1

U , B	f , $Гц$	I , A	I_L , A	I_C , A	U_{LC} , B	U_R , B	U_{PC} , B

6. При резонансі зняти часові діаграми в точці після паралельного резонансного контуру і в точці після послідовного резонансного контуру. Перемикання каналу осцилографа здійснюється натисненням на клавішу 1 (перемикачі $J1$, $J2$).

7. Провести розрахунок резонансної (виділеної) частоти за параметрами резонансних контурів.

8. Зробити основні висновки.

9. Оформити звіт.